Katarzyna Jędrys Siuda

PROFILAKTYKA LOGOPEDYCZNA W PRZEDSZKOLU

wydanie drugie poprawione

Katarzyna Jędrys - Siuda

Profilaktyka logopedyczna w przedszkolu

wydanie drugie poprawione

Redaktor Katarzyna Krella
Korektor Katarzyna Patalan
Fotograf Piotr Siuda
Korektor Piotr Siuda
Projektant okładki Katarzyna Jędrys - Siuda

© Katarzyna Jędrys - Siuda, 2018
© Piotr Siuda, fotografie, 2018
© Katarzyna Jędrys - Siuda, projekt okładki, 2018

Świadoma profilaktyka to przede wszystkim wiedza i odpowiedzialność za dziecko. Nie zapominajmy, że dzięki rozumieniu mowy dziecko poznaje otaczający go świat, a dzięki umiejętności mówienia i precyzyjnej komunikacji jest ono w stanie zdobyć potrzebne mu informacje, wyrazić własne sądy, uczucia i upodobania.

ISBN 978-83-8126-603-1
Książka powstała w inteligentnym systemie wydawniczym Ridero

SPIS TREŚCI

Profilaktyka logopedyczna w przedszkolu
Przedmowa
Krótko o rozwoju mowy
Rozwój mowy dziecka
Trudności związane z zaburzeniami mowy
Charakterystyka niektórych zaburzeń artykulacji i wad wymowy
Zestawy ćwiczeń
Ćwiczenia
    Wskazówka
    Ćwiczenia oddechowe
        Ćwiczenia w formie zabawy
        Ćwiczenia dwufazowe
    Ćwiczenia narządów artykulacyjnych
        Ćwiczenia usprawniające wargi i policzki
        Ćwiczenia usprawniające język
        Ćwiczenia usprawniające podniebienie miękkie
        Ćwiczenia żuchwy
    Ćwiczenia słuchu
        Ćwiczenia wrażliwości słuchowej
        Ćwiczenia rytmiczne
        Ćwiczenia słuchu fonemowego
    Ćwiczenia wspomagające rozwój mowy
Warsztat pracy Rodzica, Nauczyciela i Terapeuty
    Wierszowane opowiastki
Część pierwsza: wyciszanie
    Papcio z kapcia
    O Bazgrocie — strażniku snów
    Za górami…

- Która godzina?
- W czarnym gaju

Część druga: wspomaganie pracy korekcyjnej poszczególnych głosek

- Różnicowanie szeregów: / ś, ć, ź, dź; s, c, z, dz; sz, cz, ż, dż /
- Myszka
- Lisek
- A jak żuczek spotkał żubra…
- Trzy kółeczka…
- Przyszła wiosna
- głoski / k /, /g/
- Kap, kap, kap…
- Głoski /l/, /r/
  - Ćwiczenia pionizacji języka / l /
  - Wibracje języka/r/
- Latanie
- Ptasia orkiestra

Materiał dodatkowy

- Przykładowy scenariusz zajęć logopedycznych
- Przykładowy scenariusz zajęć terapeutycznych dla dzieci z niepłynnością mowy i jąkających się
- Głoska /r/
- Głoska /k/
- Głoska /g/
- Podsumowanie
- Bibliografia
- O Autorze

PRZEDMOWA

Książka przeznaczona jest dla studentów, nauczycieli wychowania przedszkolnego, logopedów oraz rodziców i zawiera materiały do ćwiczeń usprawniające narządy artykulacyjne oraz rozwijające mowę dziecka na wielu płaszczyznach. Materiały zamieszczone w książce są zbiorem wypracowanym dzięki kilkunastoletnim doświadczeniom pedagogicznym i logopedycznym zdobytym w trakcie pracy naukowej, terapeutycznej oraz wychowawczej.

Życzę przyjemnej lektury i wytrwałości w pracy nad rozwojem mowy najmłodszych.

Katarzyna Jędrys — Siuda

**

KRÓTKO O ROZWOJU MOWY

Współcześnie w literaturze wyróżnia się dwa stanowiska dotyczące komunikowania się dziecka z otoczeniem. Pierwsze podejście zakłada, że dziecko uczy się języka przez naśladowanie wzorców dostarczanych przez dorosłych. Drugie stanowisko stawia dziecko w roli badacza i konstruktora, gdyż dzięki wrodzonej zdolności człowieka do rozumienia i produkowania wypowiedzi (kompetencja językowa), odkrywa ono reguły języka. Podczas gdy **język** definiuje się jako abstrakcyjny system znaków dźwiękowych i reguł posługiwania się nimi, **mowa** jest konkretnym aktem porozumiewania się ludzi za pomocą dźwięków przy wykorzystaniu znaków i reguł językowych. Do składników tego aktu zalicza się również takie niejęzykowe elementy jak: intonację, gest i mimikę. [Lipowska M., 2001, s. 7, 10]

Nikogo nie dziwi widok ludzi pochłoniętych rozmową, wymieniających spojrzenia, gesty, uśmiechy. Nie dziwi nas również gwar gromadki dzieci objaśniających sobie nawzajem reguły gry. Nie jesteśmy też zaskoczeni sytuacją, w której malec próbuje powiedzieć mamie coś niezwykle ważnego, gestykulując przy tym i marszcząc nosek. Mówimy dużo i na ogół bez trudu. Dzieci mówią jeszcze więcej niż dorośli i dodatkowo zadają mnóstwo pytań, na które dorosłym często trudno jest znaleźć odpowiedź.

Za pomocą mowy komunikujemy się z otoczeniem, a jakość tej komunikacji wpływa na nasze stosunki z nim.

Podstawowym środowiskiem, w którym kształtują się myślenie i mowa dziecka jest rodzina. [Demel G., 1978, s.17] Nienarodzone dziecko styka się z mową już w łonie matki (okres prenatalny). Następnie doskonali ją i rozwija ucząc się jej od najbliższych mu osób. Otoczenie dziecka poszerza się z chwilą pójścia do przedszkola,

a potem do szkoły. Dzięki rozumieniu mowy dziecko poznaje otaczający je świat, a dzięki umiejętności mówienia i precyzyjnej komunikacji jest w stanie zdobyć potrzebne mu informacje, wyrazić własne sądy, uczucia i upodobania.

W okresie wczesnego dzieciństwa dziecko powinno osiągnąć dojrzałość do podjęcia nauki szkolnej. Na tę dojrzałość składają się między innymi: poprawne myślenie, prawidłowy rozwój społeczny oraz właściwy poziom rozwoju mowy. Przygotowanie dziecka w tych zakresach powinno nastąpić w okresie przedszkolnym bez względu na to, czy chodzi ono do przedszkola, czy nie.

Wiek przedszkolny jest najlepszym momentem, w którym najskuteczniej i najłatwiej jest niwelować różnice wynikające z wpływu środowiska rodzinnego. W okresie wczesnego dzieciństwa możliwości rozwojowe dzieci są największe. Edukacja przedszkolna daje zatem najlepsze możliwości na inwestowanie w rozwój możliwości intelektualnych dziecka, których znaczna część kształtuje się do piątego roku życia.

Rozwój mowy jest uwarunkowany genetycznie, zależy od wrodzonych właściwości organizmu człowieka, ale możliwy jest tylko w kontakcie z innymi ludźmi. [Tamże, s.13] Rozwój mowy dziecka jest procesem, w którym wyróżniono i opisano kilka etapów. W każdym z nich występują zjawiska charakterystyczne dla danego etapu, na przykład:

W okresie swoistej mowy dziecięcej występuje charakterystyczne słowotwórstwo, określane też w literaturze jako nowotwory językowe oraz zlepki wyrazów. Dziecko trzyletnie, rozpoczynające edukację przedszkolną, cechuje umiejętność odtwarzania elementów słowa i chociaż umie już wypowiedzieć poprawnie głoski w izolacji, jednak w mowie spontanicznej są one zamieniane na łatwiejsze pod względem artykulacyjnym. [Tamże, s. 13, 14]

Pomimo komunikowania się z dorosłymi i rówieśnikami, jego mowa nie jest w pełni ukształtowana. I tak na przykład mowę dziecka trzyletniego cechuje zmiękczanie takich głosek jak: /s/, /z/, /c/, /dz/, /sz/, /ż/, /cz/, /dż/. Realizacja tych głosek najczęściej przedstawia się następująco: /s/, /sz/ = /ś/; /z/, /ż/ = /ź/; /c/, /cz/ = /ć/; /dz/, /dż/ = /dź/. Mogą ponadto występować modyfikacje w wymowie głosek syczących i szumiących, na przykład: /z/, /c/ = /ś/, /ż/, /cz/ = /ś Głoska /r/ w wymowie bywa zastępowana przez /j/ lub /l/.

Wymowa czterolatka zmienia się pod względem dźwiękowym. Utrwala się szereg syczący i głoski /s/, /z/, /c/, /dz/ nie powinny być w już tym wieku zmiękczane. Ponadto może — ale jeszcze nie musi – pojawiać się prawidłowa realizacja głoski /r/.

Pięciolatek w zasadzie mówi już zrozumiale, także dla osób nie znających go. Utrwala się szereg szumiący, co oznacza, że głoski /sz/, /ż/, /cz/, /dż/ — w izolacji — dziecko potrafi powtórzyć prawidłowo, ale w mowie spontanicznej zdarzać się może jeszcze zastępowanie ich głoskami /s/, /z/, /c/, /dz/. Głoska /r/ może być wymawiana prawidłowo, ale u niektórych dzieci może dopiero się kształtować.

U sześciolatków mowa powinna być już w pełni ukształtowana pod względem dźwiękowym. [Tamże, s.15]

W wieku przedszkolnym kanał łączności ze światem, jakim jest mowa, bywa zakłócony. Zaburzają go nieprawidłowości — wady wymowy i zaburzenia mowy.

W dalszej części opracowania zamieszczono w formie tabelarycznej informacje dotyczące kształtowania się i rozwoju mowy dziecka w okresie do lat sześciu.

ROZWÓJ MOWY DZIECKA

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE*:* M. LIPOWSKA, *PROFIL ROZWOJU KOMPETENCJI FONOLOGICZNEJ DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM,* WYD. IMPULS, KRAKÓW 2001, S. 29—36

Okres życia	Opis	Umiejętności językowe
1-2 miesiące	**Okres rozwojowy** **Okres melodii** **(faza przedjęzykowa)** Wydawane przez niemowlę dźwięki nie posiadają intencjalnego znaczenia, ale wyrażają stany emocjonalne (radość, gniew, niezadowolenie).	**Stadia wokalizacji:** **1. Od urodzenia –** płacz, krzyk, apel – stanowią podstawowe źródło informacji o stanie dziecka; **2. Od 8. tygodnia –** sporadyczne dźwięki mowopochodne (zbliżone do samogłoski /a/)
2-3 miesiące	**Głużenie (gruchanie)** **Jest odruchem bezwarunkowym** i nie podlega kontroli narządu słuchu (występuje też u dzieci niedosłyszących i niesłyszących)	**Dźwięki (u, g, ŋ)** Dźwięki przypominające gruchanie, gulgotanie.
4 miesiąc	**Repertuar głużenia wzbogaca się**	**Wzbogacenie repertuaru o:** /k/, /g/, /y/; /r/ uwularne (języczkowe) oraz samogłoski nosowe
7 miesiąc	**Gaworzenie** Pierwszy okres w rozwoju mowy, w którym słuch zaczyna odgrywać istotną rolę. Gaworzenie – trening słuchu mownego i muzycznego (wokalizacja rytmiczna).	Dziecko wymawia głównie sylaby otwarte; Najczęściej używane spółgłoski: /h/, /d/, /b/, /m/, /t/ ,/g/, /s/, /w/, /n/, /k/, /j/, /p/; spółgłoski używane rzadziej: /v/, /l/, /z/, /f/, /r/, /ð/, /ŋ/;
10-11 miesiąc	**Echolalia**	Dziecko powtarza zasłyszane sylaby i ich kombinacje.
10-12 miesiąc	**Początek stadium wyrazu (holofaza)**	Dziecko rozpoczyna komunikację werbalną z otoczeniem; Umiejętność rozumienia słów zawsze wyprzedza zdolność ich wypowiadania.
2. rok życia	**Stadium wyrazu (holofaza)**	Dziecko poprawnie artykułuje wszystkie samogłoski ustne i spółgłoski /p/, /b/, /m/, /t/, /d/, /n/, /k/, /ś/, /ć/;

Między 2 a 3 rokiem życia	**Okres zdania** Dziecko jest świadome, jak powinny brzmieć poszczególne głoski, nawet jeśli nieprawidłowo je artykułuje *(*np: *poprawia innych: „nie mówi się ziaba, tylko ziaba” /żaba/)*	Występuje zastępowanie szeregu szumiącego i syczącego szeregiem ciszącym oraz zastępowanie głoski /r/ łatwiejszą /j/ lub /l/; Następuje bardzo szybki przyrost liczby słów. Dziecko zaczyna budować zdania złożone. Posługuje się rzeczownikami oraz przymiotnikami opisującymi i wartościującymi.
Trzylatek	**Okres swoistej mowy dziecięcej** Pojawia się wypowiedź gramatyczna.	Dziecko: (w mowie) posługuje się czasownikami oznaczającymi czynności fizjologiczne, ruch; pojawiają się czasy. Zastępuje szereg syczący i szumiący ciszącym *(sowa = siowa, szafa = siafa)*; zastępuje /r/ głoską /l/ *(kura = kula)*. Często nieprawidłowo artykułuje samogłoski nosowe: /ą/ , /ę/. (Artykulacja samogłosek nosowych jest skomplikowana. Składają się na nią połączone ruchy warg, języka i podniebienia miękkiego. Ponadto strumień powietrza przepływa zarówno przez jamę ustną jak i jamę nosową. Prawidłowa artykulacja wymaga koordynacji ww. narządów, a dziecko trzyletnie dopiero się jej uczy.) Zamiast: *‘bawić lalką’* dziecko powie: *‘bawić lalkom’*. Zamiast: *‘będę’* – powie: *‘bede’*

Czterolatek	Około 5% dzieci mówi całkowicie poprawnie.	Czterolatek zastępuje niekiedy głoski dźwięczne bezdźwięcznymi (np. *woda = wota*). Pojawia się głoska /r/, chociaż jest jeszcze realizowana niepoprawnie. Szereg szumiący jest wciąż zastępowany łatwiejszym. Rozwija się zdanie kilkuwyrazowe i wyraźnie poprawia się struktura gramatyczna. Dziecko poprawnie realizuje głoski szeregu syczącego: /s/, /c/, /z/, /dz/ oraz /k/, /g/, /ch/.
Pięciolatek	Ok. 37% dzieci ma problemy z realizacją szeregu szumiącego	Często jeszcze głoska /r/ jest zastępowana łatwiejszą; Czasem występuje metateza – przestawianie głosek lub sylab w wyrazie (*kołdra = kordła, sufit = fisut*). Może pojawić się rozwojowa niepłynność mowy. Jest to okres słowotwórstwa: *grzebień = rozczesywaczka, skarpetka = nogawiczka, nóż = krajaczka.* Pojawiają się głoski szeregu szumiącego: /sz/, /ż/, /cz/, /dż/.
Sześciolatek	Większość dzieci prawidłowo wymawia wszystkie głoski.	Może jeszcze utrzymywać się rozwojowa niepłynność mowy. Pojawiać się mogą jednostkowo nieprawidłowości w realizacji niektórych głosek szeregu szumiącego oraz głosek /r/, /l/ wymagające korekcyjnych zajęć logopedycznych.

TRUDNOŚCI ZWIĄZANE Z ZABURZENIAMI MOWY

W tej części opracowania zajmę się budową aparatu mowy oraz objaśnieniem terminologii związanej z zaburzeniami mowy.

Warunkiem właściwej realizacji dźwięków mowy są prawidłowo zbudowane i funkcjonujące narządy mowy, w skład których wchodzą aparaty: oddechowy, fonacyjny i artykulacyjny.

Czynność mówienia uzależniona jest od oddychania, na które składają się wdech (obniża się przepona i zwiększa się objętość klatki piersiowej) i wydech (przepona podnosi się do góry, a żebra opadają).

Za wytwarzanie dźwięków odpowiedzialna jest krtań, będąca zasadniczą częścią aparatu fonacyjnego. Krtań jest połączona od dołu z tchawicą i zaczepiona na kości gnykowej pod żuchwą. We wnętrzu krtani znajdują się wiązadła głosowe, niezwykle delikatny narząd, wrażliwy na zmiany temperatury, suche powietrze, kurz oraz krzyk.

Trzecią część narządów mowy stanowi aparat artykulacyjny. Do ruchomych narządów artykulacyjnych należą: wargi, język, podniebienie miękkie kończące się języczkiem oraz dolna szczęka (żuchwa). O prawidłowej realizacji dźwięków mowy decyduje również właściwie wykształcone podniebienie twarde, stanowiące sklepienie jamy ustnej oraz stan uzębienia (prawidłowy zgryz).

W wieku przedszkolnym najczęściej spotykamy się z zaburzeniami artykulacyjnymi, określanymi terminem dyslalii. [Jastrzębowska G., 2003, s. 143, 158] Ich istotą jest nieprawidłowa realizacja dźwięków mowy.

Między zaburzeniami mowy, a trudnościami w nauce istnieje istotny wzajemny związek: zaburzenia mowy przyczyniają się do powstawania

trudności w nauce, natomiast przedłużające się niepowodzenia w nauce powodują powstawanie zaburzeń mowy.

Zaburzenia artykulacji, z którymi najczęściej spotykamy się u dzieci przedszkolnych, to: seplenienie, reranie i ubezdźwięcznienie. Nieprawidłowości tego typu często prowadzą do zmiany znaczenia wyrazu (przykład: *kasa* zamiast *kasza*, *lak* zamiast *rak* albo: *bułka – pułka*, *koza – kosa, dom – tom* itp.), co wpływa na proces uczenia się (na przykład utrudnia uchwycenie sensu czytanego tekstu) i jest przyczyną niepowodzeń szkolnych. Długotrwałe utrzymywanie się takiego stanu przyczynia się do wzrostu poziomu stresu i uruchamia u dziecka proces nerwicowania.

Wczesne wykrycie wady wymowy i systematyczna praca nad jej usuwaniem umożliwia dziecku doświadczanie sukcesu, przeżywanie satysfakcji i zadowolenia, a także w znaczącym stopniu zapobiega problemom z czytaniem i pisaniem. Utrwalona i nie leczona w dzieciństwie wada wymowy utrzymuje się przez całe dorosłe życie.

Wiek przedszkolny jest zatem decydującym i najważniejszym okresem w rozwoju mowy. Należy w tym czasie zadbać o stymulowanie prawidłowego rozwoju mowy, by przebiegał on właściwie i bez zakłóceń. Dzieci wzbogacają swoje słownictwo każdego dnia, wtedy gdy wypowiadają słowa (rozwijają słownictwo czynne) i kiedy je tylko mają w myślach lub usłyszą, a rozumieją ich sens (rozwijają słownictwo bierne). Niezwykle ważne jest, by dziecko systematycznie gromadziło słownictwo wokół różnych tematów, a następnie zaczęło je stosować w odpowiednich sytuacjach.

Wokół nas jest mnóstwo narzędzi, z pomocą których możemy rozwijać słownictwo naszych pociech. Są to między innymi: gry i zabawy dydaktyczne, zabawy tematyczne, książki, historyjki obrazkowe, wierszyki i rymowanki. Szeroką ofertę znajdziemy również pośród materiałów multimedialnych. Na rynku wydawniczym pojawia się coraz

więcej zabaw z wykorzystaniem komputera, mających na celu rozwijanie mowy małego dziecka.

CHARAKTERYSTYKA NIEKTÓRYCH ZABURZEŃ ARTYKULACJI I WAD WYMOWY

Do wad wymowy, z którymi spotykamy się najczęściej w przypadku dzieci w wieku przedszkolnym zaliczamy **sygmatyzm** (łac. sigmatismus — seplenienie), czyli nieprawidłową realizację głosek dentalizowanych, jednego, dwóch lub wszystkich trzech szeregów, tj. /ś/, /ź/, /ć/, /dź/, /s/, /z/, /c/, /dz/, /sz/, /ż/, /cz/, /dż/. Ponadto występują substytucje (parasygmatyzm) polegające na zastępowaniu jednych głosek dentalizowanych innymi, realizowanymi prawidłowo oraz elizje (mogisygmatyzm) to znaczy głoski dentalizowane są w ogóle nie realizowane. Substytucje i elizje są dopuszczalne w okresie kształtowania i rozwoju mowy; uznaje się je za zaburzenie artykulacji, gdy utrzymują się dłużej.

Najczęściej diagnozowaną wadą wymowy jest seplenienie międzyzębowe. Dziecko wsuwa język między zęby, kiedy powinno mówić: /s/, /z/, /c/, /dz/, /sz/, /ż/, /cz/, /dż/. Prawdopodobnie głoski /t/, /d/ oraz /l/ również wymawia nieprawidłowo.

Rotacyzm (łac. rhotacismus — reranie) jest to nieprawidłowa realizacja głoski /r/ oraz substytucje (pararotacyzm) i elizje (mogirotacyzm) głoski /r/. Zniekształcone formy /r/ określane są mianem **rotacyzmu właściwego.** Bezpośrednią przyczyną rotacyzmu jest niedostateczna sprawność ruchowa czubka języka, który wskutek tego nie wykonuje drobnych, subtelnych ruchów wibracyjnych, koniecznych do wytworzenia prawidłowego /r/. Znaczenie ma również budowa anatomiczna języka, napięcie mięśniowe języka, zbyt krótkie wędzidełko językowe. Wadliwa wymowa dźwięku /r/ może być

spowodowana obniżonym poziomem słuchu, opóźnionym rozwojem ruchowym i umysłowym oraz oddziaływaniem nieprawidłowego wzoru wymowy osób z otoczenia dziecka. Reranie niepełne (jednouderzeniowe) występuje wówczas, gdy miejsce artykulacji jest prawidłowe, ale czubek języka wykonuje tylko jedno uderzenie. Dźwięk ma charakterystyczne tępe brzmienie.

Kappacyzm (kappacismus) **i gammacyzm** (gammacismus) polegają na nieprawidłowej realizacji głosek tylnojęzykowych zwartych /k/, /g/. Ponadto występować może tak zwana **mowa bezdźwięczna** (ubezdźwięcznianie). Są to zaburzenia w realizacji dźwięczności polegające na nieumiejętności realizowania głosek dźwięcznych, zastępowaniu głosek dźwięcznych odpowiednimi głoskami bezdźwięcznymi lub myleniu obu szeregów. Z kolei **rynolalia** (łac. rhinolalia — nosowanie) występuje wówczas, gdy głoski nosowe wymawiane są jak ustne lub odwrotnie.

W wieku przedszkolnym występować może ponadto **opóźniony rozwój mowy** (na płaszczyźnie słowno — pojęciowej) charakteryzujący się ubogim słownictwem, niepełnymi wypowiedziami, trudnościami w rozumieniu pojęć.

Do dużej grupy ORM (opóźnionego rozwoju mowy) należą trzy pojęcia: samoistny opóźniony rozwój mowy (SORM), specyficzne zaburzenie mowy i języka (SLI) oraz niesamoistny opóźniony rozwój mowy (NORM). **Samoistny opóźniony rozwój mowy** jest zaburzeniem o charakterze pierwotnym. Ciężko znaleźć jego przyczynę, dlatego istotne jest wykluczenie innych zaburzeń rozwojowych. Z kolei **niesamoistny opóźniony rozwój mowy** zawsze jest spowodowany jakimś czynnikiem, np. uszkodzeniem słuchu, upośledzeniem umysłowym, uszkodzeniem neurologicznym lub uszkodzeniem obwodowym narządów mowy. Natomiast **specyficzne zaburzenie mowy i języka** nie jest wywołane czynnikami medycznymi lub anatomicznymi. Pojawiają się trudności w obszarze pamięci fonologicznej, co oznacza,

że dziecko może mieć problem nie tylko z budowaniem wypowiedzi, ale również ze zrozumieniem.

Dzieci z ORM mówią mało bądź wcale. Komunikują się z otoczeniem głównie na poziomie pozawerbalnym. Mają prawidłowy słuch i żywo reagują na polecenia słowne. Proszone o wypowiedzenie poszczególnych głosek w izolacji, potrafią wymówić każdą lub prawie każdą, nie są jednak w stanie złożyć ich w płynnie wypowiedziane słowo, w prawidłowym tempie.

Innym rodzajem trudności jest **jąkanie**, którego przyczyny są w literaturze i opracowaniach niejednoznacznie opisane. Określane jest zazwyczaj jako niepłynność mówienia i reakcje jej towarzyszące (skurcze narządów artykulacyjnych, współruchy). [Tarkowski Z., 2003, s. 176] Z jąkaniem wiąże się zakłócenie rytmu, tempa, melodii oraz płynności mowy.

Należy rozróżnić zwykłą niepłynność mowy, która zdarza się każdemu człowiekowi — czy to dorosłemu, czy dziecku — od rozwojowej niepłynności mowy i jąkania wczesnodziecięcego.

Zwykła niepłynność mowy spowodowana jest zazwyczaj wysiłkiem, zmęczeniem czy też silnym napięciem emocjonalnym.

Rozwojowa niepłynność mowy, która może pojawić się u dziecka w wieku przedszkolnym, spowodowana jest jednoczesnym intensywnym rozwojem ruchliwości dziecka, myślenia, szybkim wzbogacaniem słownika — przy czym rozumienie mowy rozwija się szybciej niż umiejętność wysławiania. W rezultacie dziecko nie może wyrazić swoich myśli.

W większości przypadków dzieciom źle mówiącym w wieku przedszkolnym mogą pomóc odpowiednio dobrane, proste ćwiczenia, stosowane najczęściej w formie zabawowej, wzmocnione wzorem mowy logopedy, nauczyciela i systematyczną pracą zaangażowanego rodzica.

Młodsze dzieci w wieku przedszkolnym często nie zdają sobie sprawy z tego, w jaki sposób mówią. Kształtowanie się tożsamości

i wzrost świadomości własnej osoby postępują wraz z rozwojem fizycznym, społecznym, emocjonalnym i intelektualnym — zwłaszcza w konfrontacji z grupą rówieśniczą. Stopniowo dziecko zaczyna dostrzegać u siebie nieprawidłowości w mowie i wymowie. Ponadto styka się z różnymi postawami otoczenia (zwłaszcza rówieśników) wobec jąkania lub wadliwej realizacji dźwięków mowy — od szczególnej troski, nadopiekuńczości i tolerancji do agresji werbalnej lub nawet fizycznej. „Momentem kluczowym w rozwoju jąkania — pisze Z. Tarkowski — jest pojawienie się lęku przed mówieniem, tak zwanej logofobii. Jest to szczególny rodzaj lęku komunikacyjnego, który występuje około 5. roku życia, nieraz wcześniej. [Tarkowski Z., 2010, s. 23]

Na jakie symptomy rodzice (nauczyciele, wychowawcy) powinni zwrócić uwagę? Zdając sobie sprawę z własnych ograniczeń w zakresie mowy i wymowy, dziecko może wahać się, czy coś powiedzieć, może ściszać głos na słowach sprawiających mu trudność lub nalegać, by rodzic je wyręczył. Innymi sygnałami może być rezygnacja z mówienia i milczenie.

Zrozumienie problemu umożliwi rodzicom i innym dorosłym z najbliższego otoczenia dziecka udzielenie mu potrzebnej pomocy i wsparcia.

Świadoma profilaktyka to przede wszystkim wiedza i odpowiedzialność za dziecko. Rodzice, którzy znają podstawy rozwoju mowy dziecka, między innymi kolejność pojawiania się głosek będą wiedzieli czy mowa rozwija się prawidłowo, czy też należy zgłosić się do logopedy.

ZESTAWY ĆWICZEŃ

Na poprawność mowy wpływa stan i sprawność narządów, które biorą w niej udział: aparatu oddechowego i artykulacyjnego. W celu usprawnienia obu aparatów stosuje się ćwiczenia ortofoniczne o charakterze zabawowym lub zadaniowym. [Malkiewicz M., 2007, s. 15] **Ćwiczenia oddechowe** mają na celu wzmocnienie mięśni oddechowych i wykorzystanie ich siły, zwiększenie pojemności płuc, wyrobienie oddechu torem przeponowym i rozróżnienie fazy wdechu i wydechu. Służą także nauczeniu mówienia tylko na wydechu i w związku z tym doskonaleniu umiejętności pełnego wdechu i wydłużeniu fazy wydechowej, a także zsynchronizowaniu pauz oddechowych z treścią wypowiedzi. [Walencik — Topiłko A., 2009, s. 40] **Ćwiczenia artykulacyjne** kształtują motorykę czyli sprawność ruchową poszczególnych narządów aparatu artykulacyjnego (języka, warg, policzków, żuchwy i podniebienia miękkiego), pomagają w opanowaniu umiejętności świadomego kierowania ruchami narządów artykulacyjnych oraz przygotowują je do poprawnej realizacji wszystkich głosek.

Celem **ćwiczeń słuchowych** jest kształtowanie umiejętności rozróżniania dźwięków z otoczenia, różnicowanie dźwięków pod względem wysokości, natężenia i długości, identyfikowanie poszczególnych głosek oraz rozróżnianie takich cech języka jak: akcent, intonacja, tempo mowy.

Słuch fonemowy jest specyficzną ludzką zdolnością do odbierania i identyfikowania pojedynczych fonemów w wyrazach a w rezultacie do rozróżniania słów. Dziecko z zaburzonym słuchem fonematycznym dobrze słyszy słowa, lecz nie potrafi różnicować pojedynczych dźwięków lub złożyć ich w całość. Zaburzenia słuchu fonematycznego

utrudniają rozumienie mowy, są przyczyną wadliwej wymowy fonemów, co uwidacznia się w czytaniu i pisaniu. Przy niedokształceniu słuchu fonemowego dziecko może nie rozróżniać głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, ustnych i nosowych, zamieniać syczące na szumiące (s — sz), mieć problemy ze zrozumieniem poleceń słownych, zniekształcać wyrazy pisząc z pamięci lub ze słuchu.

Zaburzenia słuchu fonemowego mogą być przyczyną nieprawidłowego odczytywania znaczeń wyrazów np. *buty — budy*. [Demel G., 1978, s. 22, 23] Przy całkowitym braku słuchu fonemowego mowa nie jest w ogóle rozróżniana.

Stymulowanie słuchu fonemowego jest niezwykle ważne, gdyż w znacznym stopniu warunkuje on osiągnięcie prawidłowego rozwoju mowy oraz umiejętności czytania i pisania. Najdrobniejsza niewrażliwość na choćby jeden fonem powoduje nieprawidłową percepcję i realizację tej głoski. Dysfunkcje słuchu fonemowego mogą utrudniać lub uniemożliwiać odbiór mowy, zaburzać prawidłowy jej rozwój, wywoływać zaburzenia mowy już wykształconej oraz utrudniać nabywanie umiejętności pisania lub zaburzać przyswojoną już czynność pisania. [Lipowska M., 2001, s. 46]

Ćwiczenia fonacyjne i emisyjne, zwane ćwiczeniami głosowymi, mają na celu rozluźnienie mięśni krtani i gardła, regulację natężenia głosu, opanowanie umiejętności świadomego kierowania strumieniem powietrza w trakcie mówienia [Tamże, s. 41], krótko mówiąc uczą właściwego posługiwania się głosem.

Z kolei **ćwiczenia logorytmiczne** usprawniają całe ciało, łączą w sobie elementy słowa, ruchu i muzyki, których wspólnym mianownikiem jest rytm.

W dalszej części zamieszczono propozycje wybranych ćwiczeń, które można wykorzystywać podczas zajęć, przerw śródlekcyjnych

lub podczas zabaw z dzieckiem w domu. Należy przy tym pamiętać, by takie ćwiczenia, zwłaszcza w domu, były systematyczne.

> Wskazówka: Dzieci lubią rytuały, okazją do ćwiczeń może być np. pora mycia zębów lub kąpieli. Wtedy „minki" przed lustrem będą stanowiły dla dziecka przyjemny i radosny element zakończenia dnia.

Ćwiczenia

WSKAZÓWKA

Każde ćwiczenie należy wykonać dokładnie, powoli i powtórzyć je 3 razy. Po każdym ćwiczeniu oddechowym należy stosować krótki odpoczynek.

ĆWICZENIA ODDECHOWE

ĆWICZENIA W FORMIE ZABAWY

— dmuchanie na piórko unoszące się w powietrzu;
— puszczanie baniek mydlanych;
— dmuchanie na płomień świecy z różnej odległości;
— chuchanie w rączki lub na zamarzniętą szybę;
— chrapanie na wdechu i wydechu;
— sapanie — naśladowanie dźwięków lokomotywy.

ĆWICZENIA DWUFAZOWE

Pierwszą fazą jest wdech, drugą wydech. Z dziećmi można wykonywać następujące ćwiczenia:

— wdech nosem (usta zamknięte) z jednoczesnym unoszeniem rąk, wydech ustami (usta ułożone jak przy wymowie głoski /u/, tzw. chuchanie) z opuszczeniem rąk;

— wdech nosem, wypowiadanie podczas wydechu samogłosek /a/, /o/, /i/, /e/, /u/, /y/;

— recytacja wierszy i rymowanek;

— śpiew.

ĆWICZENIA NARZĄDÓW ARTYKULACYJNYCH

ĆWICZENIA USPRAWNIAJĄCE WARGI I POLICZKI

— parskanie;
— cmokanie;
— kląskanie;
— gruchanie (gru-gru);
— utrzymywanie ołówka na górnej wardze;
— dmuchanie (na płomień świecy, kulkę z papieru lub waty);
— mocne ściskanie warg (głoska /u/), następnie rozciąganie (głoska /e/);
— naśladowanie szumu wiatru;
— naśladowanie syczenia węża (zęby ściśnięte, wargi rozszerzone, język dotyka górnych dziąseł);
— nadymanie jednego policzka i przesuwanie powietrza z jednej strony jamy ustnej na drugą;
— nabieranie powietrza pod wargę górną, potem pod dolną;
— wciąganie policzków do jamy ustnej (pyszczek);
— wysuwanie warg do przodu przy zamkniętych szczękach;
— kolisty ruch wysuniętych i zaokrąglonych zwartych warg;
— utrzymywanie rurki wargami, wdech i wydech kącikami ust;
— masowanie warg (warga o wargę)

ĆWICZENIA USPRAWNIAJĄCE JĘZYK

— dotykanie końcem języka rozchylonych warg;

— dotykanie czubkiem języka na zmianę górnych zębów, a następnie górnej wargi;

— oblizywanie zębów i zewnętrznej powierzchni dziąseł pod wargami;

— dotykanie językiem na przemian górnych i dolnych dziąseł;

— mlaskanie czubkiem języka, potem środkiem języka;

— robienie rurki z wysuniętego języka — wargi ściągając się i zaokrąglając, unoszą boki języka;

— przesuwanie wysuniętego języka od jednego do drugiego kącika ust;

— oblizywanie dolnej i górnej wargi przy szeroko otwartych ustach;

— dotykanie językiem nosa, brody, lewego kącika ust, a potem prawego kącika ust; wysuwanie języka na zewnątrz i cofanie go w głąb jamy ustnej; Język napięty, ułożony niczym grot (strzały)

— układanie języka na kształt łyżeczki;

— gwizdanie.

ĆWICZENIA USPRAWNIAJĄCE PODNIEBIENIE MIĘKKIE

— ziewanie;

— gwizdanie;

— chrapanie;

— lekki kaszel;

— płukanie gardła ciepłą wodą;

— wymawianie połączeń głosek tylnojęzykowych /k/, /g/ z samogłoskami, np. ka, ko, ku, ke, ki, ga, go, gu, ge, gi, gą, gę;

— wypowiadanie sylab z głoską k na końcu: ak, ok, uk, ek, yk, ik, ąk, ęk;

— głębokie oddychanie przez nos przy zamkniętych ustach;

— masaż podniebienia językiem

ĆWICZENIA ŻUCHWY

— opuszczanie i unoszenie dolnej szczęki;
— chwytanie górnej wargi dolnymi zębami;
— przesuwanie dolnej szczęki w lewą i prawą stronę;
— wysuwanie dolnej szczęki do przodu i jej cofanie przy rozchylonych wargach;
— ziewanie.

ĆWICZENIA SŁUCHU

ĆWICZENIA WRAŻLIWOŚCI SŁUCHOWEJ

— słuchowe kojarzenie dźwięków ze znanymi zjawiskami przyrodniczymi;

— wysłuchiwanie i różnicowanie dźwięków dochodzących z najbliższego otoczenia i ich lokalizowanie;

— rozpoznawanie odgłosów zwierząt;

— rozpoznawanie dźwięków wydawanych przez środki lokomocji;

— rozpoznawanie po odgłosach przedmiotów umieszczonych w zamkniętym pudełku;

— rozpoznawanie odgłosów wydawanych przez uderzające o siebie przedmioty oraz przesypywane substancje;

— zabawy — reagowanie w określony sposób na dźwięk

ĆWICZENIA RYTMICZNE

— słuchowe rozpoznawanie struktur rytmicznych i ich odtwarzanie;

— odtwarzanie rytmu zgodnie z układem przestrzennym;

— graficzne odtwarzanie wystukanego rytmu w postaci kropek, kresek, kółek;

— odtwarzanie ruchem i wybrzmiewanie

— prawidłowe naśladowanie — artykułowanie struktur rytmicznych np.: pam pam pam i trudniejszych struktur rytmicznych z pauzą;

ĆWICZENIA SŁUCHU FONEMOWEGO

— liczenie sylab w wyrazach;

— dzielenie wyrazów na sylaby;

— tworzenie wyrazów rozpoczynających się od podanej sylaby;

— porównywanie liczby sylab w wyrazach;

— wyodrębnianie pierwszej głoski w wyrazach bliskich dziecku;

— dobieranie par obrazków według słyszanej głoski w nagłosie;

— wykrywanie różnic i podobieństw w wyrazach;

— kojarzenie formy dźwiękowej wyrazu z jego obrazkowym odpowiednikiem; np: dźwiękowa forma wyrazu ‘smok’ z obrazkiem smoka.

— uwrażliwianie na różne wysokości dźwięków i różną tonację.

ĆWICZENIA WSPOMAGAJĄCE ROZWÓJ MOWY

— bajeczki logopedyczne z ćwiczeniami usprawniającymi artykulatory i układ fonacyjny;

— masaże logopedyczne;

— metody relaksacyjne stosowane w celu zmniejszenia wszelkich napięć emocjonalnych;

— piosenki połączone z masażami całego ciała oraz dłoni;

— układanie historyjek obrazkowych związanych z tematem zajęć;

— korelowanie ćwiczeń usprawniających z bezpośrednim działaniem, manipulowaniem przedmiotami.

Warsztat pracy Rodzica, Nauczyciela i Terapeuty

WIERSZOWANE OPOWIASTKI

Literatura dla dzieci to piękne i skuteczne narzędzie kształtowania osobowości dziecka

Wierszowane opowiastki — z którymi dziecko ma największy kontakt w okresie przedszkolnym oraz wczesnoszkolnym — są pięknym i skutecznym narzędziem, dzięki któremu możemy kształtować osobowość dziecka. Ich bohaterowie są wiernymi przyjaciółmi i towarzyszami przedszkolaka w podróży przez dzieciństwo. Wierszowane opowiastki zachwycają, rozwijają wyobraźnię i uczą.

Historyjki, które oddaję w Wasze ręce wprowadzają w świat pełen bajkowych postaci, ale przede wszystkim mają na celu usprawnianie mowy dziecka. Podczas gdy wierszyki z pierwszej grupy służą przede wszystkim stworzeniu ciepłej, spokojnej i bezpiecznej atmosfery, materiał z drugiej części wspiera pracę nad korekcją poszczególnych głosek.

Przy wspólnym, aktywnym działaniu: rodzic — dziecko, nauczyciel — wychowanek bądź terapeuta — pacjent / uczeń mogą skutecznie wspomagać rozwój mowy najmłodszych.

Część pierwsza: wyciszanie

PAPCIO Z KAPCIA

Jestem mały miś Papcio.
Mieszkam w kąciku pod łóżkiem
W tatusiowym kapciu.

Futerko mam mięciutkie,
Nosek — czarny błyszczący guziczek
I spojrzenie mam milutkie.

Puchaty jestem miś
Jak wełniana skarpetka,
Którą babcia zrobiła na drutach dziś.

Bardzo lubię tatusia kapeć
I mój kącik pod łóżkiem —
Lepszego nie mógłbym mieć!

I dzieci bardzo mnie kochają
A ponieważ jestem mięciutki
Więc chętnie mnie przytulają.

Lubię słuchać bicia ich serduszek
Gdy mnie tak tulą
I puk — puk wpada mi do uszek.

Dzieci i misie to przyjaciele
Ich małe rączki i brzuszki
Wspólnego mają wiele:

Jak Papcio z kapciem,
Druty i skarpetki z babcią
No i dzieci z Papciem!

O BAZGROCIE — STRAŻNIKU SNÓW

Bardzo dawno, dawno temu
W miejscu, którego zapewne nie znacie
Ale poznać możecie
Jeśli tylko bardzo chcecie

W tym tajemniczym miejscu
Żył stwór przedziwny doprawdy
Bazgrot się zwał z imienia
Z Wyobraźni wywodził się grodu
Z Króla Mikołaja, Królowej Sonii
oraz Księcia Maksia rodu

Przedziwnym był stworem, jak mówię
Głos grzmiący miał jak echo w studni
Komplet silnych nóg słoniowych
Obutych w dwie pary kaloszy nowych
Szyja długa jak u żyrafy
A wielkości stwór babcinej był szafy

Kocim ogonem wywijał zwinnie
Sokolą głową kiwał uprzejmie
Bo był ten Bazgrot bardzo miły
I w grodzie wszyscy go lubili
W mięciutkiej sierści się układały
Wszystkie dzieciaki, gdy drzemkę miały

Tajemniczą moc Bazgrot ten miał
I funkcję ważną w grodzie pełnił

Na straży snów i marzeń stał
Chociaż opowieść ta bardzo stara
Wiedz, że do dziś Bazgroty istnieją
Snów pilnują, do dzieci się śmieją

I jeśli bardzo, tak bardzo zapragniesz
Bazgrota zobaczyć we śnie lub na jawie
Przyjdzie jak myszka mała cichutko
Kołysankę zaśpiewa z nutką
Powie ‘dobranoc’ i mocno przytuli
Przyjdzie na pewno, lecz wtedy właśnie
Gdy oczka zamkniesz i grzecznie zaśniesz …

ZA GÓRAMI…

Za górami z czterech miękkich poduch,
Za rzeką puszystej kołderki
Mieszkały cztery wesołe śmieszki
A jeden całkiem niewielki.

Bawić się z dziećmi uwielbiały,
Szczególnie w niedziele i wtorki.
A dzieci bardzo przytulać chciały
Te małe istotki — wesołe stworki.

Gdy się na przykład brzdąc mały
Przewrócił i stłukł kolanko,
Wtedy stworek Przytulek
Przynosił czyste ubranko.

A gdy Zosieńkę ząbek zabolał
I rzewnie Zosia płakała,
Wesołek prędko z figlami przybywał,
By się dziewczynka znów śmiała.

A gdy Dominik zły miał humor
I zupka mu nie smakowała,
Wówczas Smakołek sprawił,
że zupka lodów smak miała.

Był jeszcze Szeptuś maleńki jak groszek.
Ten bajki pięknie opowiadał
I przed snem, gdy Ula prosiła,

Śpiewał, nucił, bajał i gadał…

Za górami z czterech miękkich poduch,
Za rzeką puszystej kołderki
Mieszkały cztery wesołe śmieszki:
Przytulek, Wesołek, Smakołek
I Szeptuś maluteńki…

KTÓRA GODZINA?

Która godzina?
To już dziesiąta
Ciekawska myszka wygląda z kąta
Ty jeszcze w łóżeczku?
Trudna sprawa
Bo zaraz się zacznie fajna zabawa

Która godzina?
Jest w pół do pierwszej
Zjesz w misce większej czy mniejszej
Jogurt z płatkami
I dwa jabłuszka
I jeszcze w barszczu czerwonym uszka
Która godzina?
Jest chyba trzecia
To była drzemka najdłuższa w świecie
A teraz spacer
Pobiegać w koło
Ależ jest cudnie i wesoło

Która godzina?
Około szóstej i podwieczorek
Tak szybko minął dzisiejszy wtorek
Jesteś zmęczony?
Poczytam ci trochę
Na którą bajkę masz ochotę?

Która godzina?

Ojej, już po ósmej
Nie zapomnij o buzi czystej
I zęby umyj, piżamkę włóż
I jeszcze całus na dobranoc
Dobranoc.....

W CZARNYM GAJU

W czarnym gaju,
Gdzie tajemniczo skrzypią knieje
Mieszkają dziwne postaci
I wiatr szalony wieje
Głucho pohukuje sowa
Czarodziejskie to miejsce chyba
Z echem mieszają się słowa
I dziwne ci się wyda,
Że w tym czarnym gaju
Znaleźć można przyjaciół wspaniałych
Takich kochanych, najlepszych
Choć może trochę nieśmiałych
Jest bóbr, co bajki opowiada
Borsuk, zając, i wilk wcale zły
Mała myszka i miś puchaty,
Co gdy się śmieje pokazuję kły

I gdy zaśniesz zmęczony
A pomyślisz o nich wszystkich
I gdy oczka w końcu zamkniesz
Gaj czarodziejski ci się przyśni

Część druga: wspomaganie pracy korekcyjnej poszczególnych głosek

RÓŻNICOWANIE SZEREGÓW: / Ś, Ć, Ź, DŹ; S, C, Z, DZ; SZ, CZ, Ż, DŻ /

MYSZKA

Po błękitnym niebie
Szybowała myszka mała
Swym szybowcem białym,
Bo latać chciała.

Ale myszki nie latają,
Więc szybowiec zbudowała.
Po błękitnym niebie
Szybowała myszka mała.

LISEK

Wędrował lisek po lesie.
Pośród szelestu liści,
Pośród mchów zielonych,
Nasłuchiwał lasu opowieści.

A JAK ŻUCZEK SPOTKAŁ ŻUBRA...

Żuczek do puszczy drogi szukał,
Drożyną polną spacerował,
Lecz gdy żubra zobaczył
W żurawinie się schował.

TRZY KÓŁECZKA...

Trzy kołeczka i kreska,
Najlepiej niebieska,
Jak niebo i morze
W ulubionym kolorze.

Dwie kropki i linie
Póki dzień nie minie
I jeszcze schodki
Do domu Dorotki.

Malują dzieci, rysują,
Obrazki kolorują
Zuzia, Antek, Olek, Zosia,
Bartek, Jasiek i Małgosia.

Różne kształty do zabawy
Szybko zmienią się w obrazy,
Śmiech radosny słychać w koło,
Z wyobraźnią jest wesoło.

PRZYSZŁA WIOSNA

Świat zwariował, zawirował
Zakręciło się nam w głowach
Słońce świeci, patrzcie dzieci
Wiosna łąki sypie kwieciem

Białe chmurki, ptaków klucze
Wiosny się będziemy uczyć
Głowy w górę uniesiemy
Miastem przemaszerujemy

Obejrzymy, przeliczymy
Nowe szlaki, ścieżki, drogi
My nie znamy wcale trwogi
W leśne knieje też zajrzymy

Nie boimy się pogody
My znosimy niewygody
Parasole w dłoniach mamy
Panią Wiosnę tak witamy

Kiedy przyszła tak radosna
Utęskniona Pani Wiosna
Świat zwariował, zawirował
Zakręciło się nam w głowach

GŁOSKI / K /, /G/

KAP, KAP, KAP...

Kap, kap, kap...
Farba z pędzla kapie,
Kap, kap, kap...
Mój obrazek ją łapie.

Kap, kap, kap...
Kolorowe plamki mam,
Kap, kap, kap...
Jesień namaluję wam.

GŁOSKI /L/, /R/

ĆWICZENIA PIONIZACJI JĘZYKA / L /

WIBRACJE JĘZYKA/R/

LATANIE

Lata motyl nad lasem,
Lataniem męczy się czasem,
Liść mu lądowiskiem się staje,
By — gdy odpocznie — latać mógł dalej

Lata latawiec nad lasem,
Lataniem męczy się czasem,
Delikatnie wiatr go unosi,
On motyla do zabawy prosi.

Latawiec wraz z motylkiem
Latają z pewnym wysiłkiem,
Więc w locie myślą o końcu
Latania w gorącym słońcu.

PTASIA ORKIESTRA

Kra, kra, kra, kra,
Ptasia orkiestra gra.
Na koncert zapraszają,
Serdecznie nas witają.
Wróble, kruki i wrony,
Dyrygent zadowolony.

Już gra orkiestra cała,
Klarnet i trąbka mała.
Kra, kra, kra, kra,
Ptasia orkiestra gra.
Ćwierkanie i krakanie
Niech popularne się stanie!

Materiał dodatkowy

PRZYKŁADOWY SCENARIUSZ ZAJĘĆ LOGOPEDYCZNYCH

Temat: Spotkanie z głoską „k”

Cele ogólne

— rozróżnianie głoski „k”
— doskonalenie słuchu fonemowego
— połączenie rytmu i ruchu

Cele operacyjne:

— dziecko wysłuchuje głoskę „k”
— dziecko różnicuje głoski „k” i „t”
— reaguje na sygnały, słowa dźwiękonaśladowcze
— łączy ruch z rytmem

Pomoce:

— tablice z obrazkami: trąbka, kot, karton
— wierszyk Katarzyny Jędrys serii: „Wierszowane opowiastki” pt.: „Kap, kap, kap”.

Metody pracy nauczyciela: metoda instrukcji
Formy pracy uczniów: jednostkowa

Przebieg zajęć

Ćwiczenia oddechowe

— Ubieranie obrazka — uczniowie przenoszą elementy obrazka na planszę za pomocą słomki

— Rozruszanie przepony

Ćwiczenia artykulacyjne

— Usprawnienie i korygowanie układu i pracy artykulatorów.
— Wykonywanie zręcznych i celowych ruchów języka i warg.
— Usprawnianie tylnej części języka.
— Propozycje ćwiczeń:
— Chrapanie
— Wymawianie połączeń głosek tylnojęzykowych zwartych z samogłoskami, np. ga, go, gu, ge, gi, gą, gę.
— Wymawianie połączeń głoski k z samogłoskami, np. ka, ko, ku, ke, ki.

Prezentacja planszy (tablic) z obrazkami

Nauczyciel pokazuje plansze z wybranymi ilustracjami: trąbka, kot, karton. Dzieci nazywają obrazki. Nauczyciel akcentuje głoskę „k".

Wprowadzenie wierszyka „Kap, kap, kap"

Kap, kap, kap…
Farba z pędzla kapie,
Kap, kap, kap…
Mój obrazek ją łapie.
Kap, kap, kap…
Kolorowe plamki mam,
Kap, kap, kap…
Jesień namaluję wam.

Najpierw dzieci słuchają rymowanego wierszyka, a następnie za nauczycielem pokazują ruchem i gestem elementy (fragmenty)

wierszyka. Dzieci wcielają się w role postaci z wierszyka (pędzel, farba, obrazek). Podział na role;

Zagadka

Poszczególne dzieci pojedynczo naśladują ruch postaci występujących w poznanym wierszyku. Pozostałe dzieci mają zadanie odgadnąć prezentowaną ruchem i gestami postać.

Zakończenie

Dzieci wraz z nauczycielem utrwalają poznany wierszyk.

PRZYKŁADOWY SCENARIUSZ ZAJĘĆ TERAPEUTYCZNYCH DLA DZIECI Z NIEPŁYNNOŚCIĄ MOWY I JĄKAJĄCYCH SIĘ

Temat zajęć: Podróż do Przytulandii

Charakterystyka grupy

— Grupa 4—6 osób
— Dzieci w wieku 5 lat
— Dzieci z niepłynnością mowy
— Dzieci jąkające się

Etap terapii:

Terapia a etapie wstępnym, poznawczym

Czas trwania zajęć: 30 (max. 45) minut

Cele :

— Redukcja napięć mięśniowych
— Ćwiczenia relaksujące
— Kształtowanie prawidłowego toru oddychania
— Budowanie zaufania do własnej osoby
— Doskonalenie płynności mowy
— Usprawnianie narządów artykulacyjnych
— Doskonalenie koncentracji uwagi
— Umiejętność łączenia ruchu i rytmu
— Zadawanie prostych pytań bardzo wolno, płynnie z kołyszącym ruchem całego ciała
— Uświadomienie konieczności wyciszenia

— Uświadomienie związku zachodzącego między aktem mowy i spokojem

Pomoce

— Rymowanka „Idzie pani, wietrzyk wieje” Marty Bogdanowicz z cyklu „Wierszyki — Masażyki”

— piórka

— wiersz „Papcio z kapcia” (własnego autorstwa)

— pacynka pluszowego misia Papcia

— „Senna piosenka” (muz. Grzegorz Turnau, sł. Danuta Wawiłow) z cyklu: „Kołysanki — Utulanki” Grzegorz Turnau, Magda Umer

Metody pracy:

— poglądowa

— instrukcji

— indywidualne doświadczanie

— działań praktycznych

Przebieg zajęć

Przygotowania do podróży

Masażyki w formie zabawy relaksującej z dzieckiem (Tutaj wykonuje je terapeuta, ale mogą je także wykonywać rodzice). Dzieci leżą na macie lub materacu, odpoczywają. Takie zajęcia sprzyjają odprężającej atmosferze i budowaniu więzi. Na przykładzie rymowanki „Idzie pani, wietrzyk wieje” Marty Bogdanowicz z cyklu „Wierszyki — Masażyki” zajęcia można rozpocząć tak:

Wybieramy się w daleką podróż. Chcemy odwiedzić Przytulandię. Jednakże aby podróż się udała, musimy się do niej przygotować. Musimy też przygotować nasze ciało do dalekiej podróży.

„Idzie pani, wietrzyk wieje”

Idze pani: tup, tup, tup,
Dziadek z laską: stuk, stuk, stuk,
Skacze dziecko: hop, hop, hop,
Żaba robi długi skok.
Wieje wietrzyk: fiut, fiut, fiut,
Kropi deszczyk: puk, puk, puk,
Deszcz ze śniegiem: chlup, chlup, chlup,
A grad w szyby: łup, łup, łup.
Świeci słonko,
Wieje wietrzyk,
Pada deszczyk.
Czujesz dreszczyk?

Kształtowanie prawidłowego toru oddychania
Ćwiczenia oddechowe

Wieje wietrzyk. Zobaczmy co się dzieje, gdy wieje wietrzyk. Wykorzystujemy kolorowe piórka. Rozdajemy je dzieciom. Dzieci trzymają piórka w palcach i dmuchają na nie ciągłym strumieniem powietrza.

Następnie dzieci dmuchają w górę i piórka kładą nad strumieniem powietrza. Starają się utrzymać piórka w powietrzu. Ćwiczenie powtarzamy.

Usprawnianie narządów artykulacyjnych

Terapeuta/rodzic w celu usprawnienia i ‘rozćwiczenia’ narządów artykulacyjnych może wykorzystać niektóre z propozycji ćwiczeń (patrz: rozdział 3). Należy pamiętać, by w ćwiczeniach nie pominąć usprawniania takich narządów jak: język, wargi, żuchwa, podniebienie miękkie.

Ćwiczenia głosowe na sylabach, logatomach

Wykorzystując tekst wyliczanki dzieci powtarzają odgłosy, które poznały w wyliczance:

— tup, tup, tup, tup,
— stuk, stuk, stuk, stuk…
— hop, hop, hop, hop…
— fiut, fiut, fiut, fiut…
— puk, puk, puk, puk…
— chlup, chlup, chlup…

Przyjaciel z Przytulandii

Dzieci zapewne chciałyby wiedzieć jak wygląda przytulania i jej mieszkańcy. Tak fantastycznie się składa, że na wyprawę przyjechał zaprosić nas mały pluszowy miś. W Przytulandii mieszkają mięciutkie misie.

Wskazówka: Terapeuta może wprowadzić w tym miejscu pacynkę pluszowego misia, która poprowadzi dzieci przez resztę zajęć terapeutycznych. Terapeuta wprowadza tekst. Czyta.

Teraz miś opowie o sobie: Terapeuta/ Rodzic wykorzystuje wierszyk pt.: **„Papcio z kapcia”.**

Poznajemy misia Papcia

Ćwiczenia fonacyjne. Poniższe ćwiczenie pozwala wykorzystać technikę swobodnego przepływu powietrza. Należy przy tym pamiętać, aby kolejno:

— rozluźnić wargi,
— nabrać niezbyt dużo powietrza,
— wypuścić trochę powietrza,

— wypowiedzieć pierwszą sylabę powoli,
— zrobić krótką pauzę,
— dokończyć zdanie.

Terapeuta opierając się na poznanym tekście zadaje dzieciom pytania. Zwraca się kolejno do dziecka. Dzieci odpowiadają wydłużając pierwszą sylabę. (Do tego ćwiczenia można wykorzystać przykładowe pytania: Jak miś ma na imię? Gdzie mieszka miś? Jakie futerko ma miś? Jaki ma nosek? Dlaczego dzieci chętnie przytulają misia? Czego miś lubi słuchać?)

Utrwalamy płynność mówienia. Ćwiczenia z szeptem

Ćwiczenie to wykorzystać można w grupie dzieci starszych, które mogą czytać tekst. Ale w przypadku dzieci młodszych — na przykład dzieci pięcioletnich — można ćwiczenie zmodyfikować. Terapeuta czyta tekst fragmentami a dzieci go odtwarzają. Można też wprowadzić ćwiczenia z szeptem.

Jes-tem ma-ły miś Pap-cio. Miesz-kam w ką-ci-ku pod łóż-kiem w ta-tu-sio-wym kap-ciu. Fu-ter-ko mam mię-ciut-kie, no-sek czar-ny błysz-czą-cy gu-zi-czek. I spoj-rze-nie mam mi-lut-kie. Pu-cha-ty jes-tem miś jak weł-nia-na skar-pet-ka, któ-rą bab-cia zro-bi-ła na dru-tach dziś. Bar-dzo lu-bię ta-tu-sia ka-peć i mój ką-cik pod łóż-kiem. — Lep-sze-go nie mógł-bym mieć! I dzie-ci bar-dzo mnie ko-cha-ją a po-nie-waż jes-tem mię-ciu-tki więc chęt-nie mnie przy-tu-la-ją. Lu-bię słu-chać bi-cia ich ser-du-szek gdy mnie tak tu-lą i puk, puk wpa-da mi do u-szek. Dzie-ci i mi-sie to przy-ja-cie-le. Ich ma-łe rącz-ki i brzu-szki wspól-ne-go ma-ją wie-le: jak Pap-cio z kap-ciem, dru-ty i skar-pet-ki z bab-cią, no i dzie-ci z Pap-ciem!

Powrót z Przytulandii

Podróż do przytulani była bardzo wyczerpująca. Dzieci są zmęczone przydałby się dobry masaż. Powracamy więc do „Wierszyków — Masażyków": „Idzie pani, wietrzyk wieje"

Dobranoc Papciu!

Zajęcia terapeutyczne kończą się wyciszeniem dzieci. Terapeuta może wykorzystać relaksacyjną muzykę lub kołysankę. Może to być na przykład „Senna piosenka" (muz. Grzegorz Turnau, sł. Danuta Wawiłow) z cyklu: „Kołysanki — Utulanki" Grzegorz Turnau, Magda Umer (płyta CD).

GŁOSKA /R/

TDA, TDO, TDE, TDU…
TEDA, TEDO, TEDE, TEDU…
TRLA, TRLO, TRLE, TRLU…
TRA, TRO, TRU, TRE, TRY
ATRA, OTRO, UTRU, ETRE, YTRY
DRA, DRO, DRU, DRE, DRY
ADRA, ODRO, UDRU, EDRE, YDRY
RA, RO, RU, RE, RY
ARA, ORO, URU, ERE, YRY
AR, OR, UR, ER, YR

GŁOSKA 'R' W NAGŁOSIE

RAK, ROK, RYM, ROBOTA, RÓWNY, RANA, RANEK, RASA, REBUS, REKIN, RYBA, ROWER, RYSUNEK, RONDEL, ROPA, ROSA, RĘKA, RÓG, RÓW, RÓJ, ROPUCHA, RURA, RYK, ROSÓŁ;

GŁOSKA 'R' W ŚRÓDGŁOSIE

APARAT, CHMURA, CHOROBA, DZIURA, GÓRA, GÓRAL, GITARA, HURAGAN, JEZIORO, KURA, MUREK, NORA, NURE, OGÓREK, PARA, PIORUN, PIÓRO, UROK, WOREK ŻURAW;

GŁOSKA 'R' W WYGŁOSIE

AKTOR, AUTOR, BOHATER, CHABER, CHÓR, DAR, DESER, DOKTOR, DWÓR, HUMOR, KAPTUR, KOMAR, MOTOR, MUR, PAPIER, PAZUR, POR, POMIDOT, SWETER, SZNUR, WICHER, WIR, ZATOR, ŻWIR;

TR-

TRAWA, TRAPEZ, TRATWA, TRAFIĆ, TROJE, TROJAK, TRUD, TRÓJKA, TRUDNY, TRÓJKĄT, TRĄBKA, TRĄBIĆ, TRAMPKI, TRAKTOR, TRAMWAJ, TREN, TRYBUNA, TRASA, TRWAŁY;

DR-

DRATWA, DRAMAT, DRABINA, DRES, DREWNO, DRĘCZYĆ, DROGA, DROBNY, DRUK, DRUH, DRÓB, DRUT, DRUGI, DREN, DRUŻYNA, DROŻDŻE, DROZD, DREWNIANY, DROGOWSKAZ;

— TR-

FUTRO, JUTRO, FUTRYNA, PATROL, OPATRUNEK, WĄTROBA, PIĘTRO, CYTRYNA, STRACH, STRAŻ, STRONA, STRUGA, STRYJ, SIOSTRA, NATRYSK, PIETRUSZKA, OTRUTY, ZATRUCIE;

TRĘBACZ TRĄBI
ROMEK NAPRAWIA STARY ROWER.
TRUDNA PRACA
KUCHARKA PRZYPRAWIA ROSÓŁ Z KURY.
DRODIE FUTRO
MARYSIA RYSUJE KOLOROWYMI KREDKAMI.

GŁOSKA /K/

KA, KA, KA …
KE, KE, KE …
KO, KO, KO …
KU, KU, KU …
KA, KE, KO, KU …
KA, KE, KO, KU …

GŁOSKA 'K' W NAGŁOSIE

KABEL, KACZKA, KAFLE, KAFTAN, KAJAK, KAKTUS, KALAFIOR, KALAREPA, KALENDARZ, KALOSZE, KAMIEŃ, KANAŁ, KANAPA, KANAREK, KANGUR, KAPA, KAPELUSZ, KAPTUR, KAPUSTA, KARA, KARETA, KARP, KARTA, KASA, KASZTAN, KATAR, KAWA, KĄPIEL, KĄT, KELNER, KĘPA, KĘS; KOBIETA, KOC, KOGUT, KOK, KOKARDA, KOLCZYKI, KOLOR, KOLEJKA, KOMIN, KONWALIA, KOŃ, KORALE, KOREK, KOSA, KOSZ, KOSZULA, KOŚĆ, KOT, KOWAL, KOZA, KOŻUCH, KUBEK, KUCHNIA, KUKURYDZA, KULA, KURA, KURCZĘ, KUŹNIA;

GŁOSKA 'K' W ŚRÓDGŁOSIE

AKACJA, AKORDEON, APTEKA, ARTYKUŁ, FABRYKA, KAKAO, KOKON, MAKARON, MLEKO, MUZYKA, OKO, OKULARY, PLAKAT, POKÓJ;

GŁOSKA „K" W WYGŁOSIE

BĄK, BRUK, BURAK, BYK, CHOMIK, CELNIK, CENNIK, DRUK, DOMEK, DZBANEK, DZWONEK, DZIADEK, GUZIK, HAK, INDYK, JĘZYK, KAJAK, KOK, KOREK, KOTEK, KUBEK, KRÓLIK, LEJEK, LEŻAK, LOK, ŁUK, MAK OGÓREK,

OGRODNIK, PAJĄK, PIESEK, PIÓRNIK, PLECAK, PLACEK, PTAK, PROMYK, PYŁEK, RAK, ROK, SŁONECZNIK, SMOK, SOK, STATEK, STOLIK, STRAŻAK, SZALIK, ŚLIMAK, TŁOK, WOREK, WIESZAK, WTOREK, ZAMEK, ZEGAREK;

KUBEK KAWY
KULAWA KOZA
KASA KOLEJOWA
KOLOROWY KAPELUSZ
KWAŚNA KAPUSTA
KRÓTKI KABEL

KAROL KUPIŁ KOLEDZE KUBEK.
W KLASIE JEST KOLOROWA KREDA.
KANAREK MIESZKA W KLATCE.
KAMIL KONSTRUUJE DOMEK Z KLOCKÓW.

GŁOSKA /G/

GA, GA, GA ... GA, GU, GĘ, GA, GU, GĘ ...
GĘ, GĘ, GĘ ... GA, GU, GĘ, GA, GU, GĘ ...
GU, GU, GU ...

GŁOSKA 'G' W NAGŁOSIE

GAD, GAJ, GAJOWY, GALARETKA, GAŁĄŹ, GAŁKA, GANEK, GAPA, GARAŻ, GARB, GARNEK, GARDŁO, GARSTKA, GARŚĆ, GAŚNICA, GAWRON, GAZ, GAZA, GAZETA, GĄBKA, GĄSIENICA, GĄSKA, GEST, GĘŚ, GODZINA, GOŁĄB, GONIEC, GORĄCZKA, GOSPODARZ, GOŚĆ, GOŹDZIK, GÓRA, GÓRAL, GÓRNIK, GUMA, GUMKA, GUZIK;

GŁOSKA 'G' W ŚRÓDGŁOSIE

DŁUGOPIS, DROGA, FIGA, FLAGA, JAGODA, KOGUT, KOLEGA, ŁODYGA, MAGAZYN, NOGA, OGON, OGÓREK, PAGÓREK, PAPUGA, PODŁOGA, POGODA, POGOTOWIE, ROGALIK, STRAGAN, WAGA, WAGON, ZAGADKA, ZAGON, ZEGAR;

GRA GRAMOFON
GOSIA GONI GĄSKI.
GOŚCINNY GOSPODARZ GUSTAW GOTUJE GROCHÓWKĘ.
GORĄCY GARNEK
AGNIESZKA ODGANIA GOŁĘBIE.
GRANATOWY GUZIK
POGOTOWIE GNA NA SYGNALE.

PODSUMOWANIE

Zachwycamy się pięknie mówiącym, prawidłowo formułującym zdania malcem. To przyjemne uczucie potęguje się zwłaszcza wtedy, gdy ten malec jest naszym dzieckiem. Dumna mama promienieje i uśmiecha się. To zupełnie naturalne, ale co wtedy gdy mowa naszego dziecka nie zbiega się z naszymi oczekiwaniami?

Chcąc aktywnie wspomagać rozwój naszych pociech, korzystajmy z doświadczenia osób, które pracują nad rozwijaniem mowy lub korekcją mowy wadliwej np. u dzieci.

Świadoma profilaktyka to przede wszystkim wiedza i odpowiedzialność za dziecko. Nie zapominajmy, że dzięki rozumieniu mowy dziecko poznaje otaczający go świat, a dzięki umiejętności mówienia i precyzyjnej komunikacji jest ono w stanie zdobyć potrzebne mu informacje, wyrazić własne sądy, uczucia i upodobania.

BIBLIOGRAFIA

Brzezińska A. I. (2005), Portrety psychologiczne człowieka, GWP, Gdańsk.

Demel G. (1978), *Minimum logopedyczne nauczyciela przedszkola*, (wydanie siódme), WSiP, Warszawa.

Jastrzębowska G. (2003), Dyslalia [w:] *Logopedia. Pytania i odpowiedzi*, (red.) Jastrzębowska G., Gałkowski T., tom II, Opole.

Jastrzębowska G. (2003), Stan i perspektywy opieki logopedycznej w Polsce, [w:] Logopedia — pytania i odpowiedzi. Podręcznik akademicki. Tom I. Interdyscyplinarne podstawy logopedii, (red.) T. Gałkowski T., Jastrzębowska G., Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Jastrzębowska G., Gałkowski T. (2003), Logopedia. Pytania i odpowiedzi; tom II; Opole.

Jędrys Siuda K., (2017), *Profilaktyka logopedyczna na ścieżce edukacyjnej przedszkolaka*, Zajder DRUK, Gdańsk.

Jędrys Siuda K., (2018), *opowiastki i wierszyki bawią buzie i języki*, Ridero, Gdańsk.

Lipowska M. (2001), *Profil rozwoju kompetencji fonologicznej dzieci w wieku przedszkolnym,* wyd. Impuls, Kraków.

Malkiewicz M. (2007), Jarmark logopedyczny, Wyd. Harmonia, Gdańsk.

Rocławski B. (1991), Opieka logopedyczna od poczęcia, Wydawnictwo UG, Gdańsk.

Tarkowski Z. (2003), Jąkanie. Giełkot [w:] *Logopedia. Pytania i odpowiedzi*, (red.) Jastrzębowska G., Gałkowski T., tom II, Opole.

Tarkowski Z. (2010), Jąkanie, Wyd. Harmonia, Gdańsk.

Turner J. S., Helms D. B., Rozwój człowieka, WSiP, Warszawa 1999.

Walencik-Topiłko A. (2009), Głos jako narzędzie — materiały do ćwiczeń emisji głosu dla osób pracujących głosem i nad głosem. Wyd. Harmonia, Gdańsk.

Waszczuk H.(2005), Rodzinna Terapia Jąkania. Poradnik, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

O AUTORZE

Katarzyna Jędrys — Siuda to pedagog, logopeda, psychotraumatolog. Absolwentka Uniwersytetu Gdańskiego, pracownik akademicki gdańskich uczelni. W swojej pracy spójnie łączy wiele dziedzin i specjalności — pedagogiki, psychologii pozytywnej, komunikacji, terapii. Publikuje teksty naukowe, branżowe oraz felietony. Poszerza wiedzę i doskonali umiejętności w dziedzinie zarządzania jakością w procesie terapeutycznym. Autorka takich książek jak: “Profilaktyka logopedyczna na ścieżce edukacyjnej przedszkolaka”, “Opowiastki i wierszyki bawią buzie i języki”. Współautorka opracowania “Aktualne problemy pedagogiczne. Konteksty i wyzwania”. Prywatnie propagatorka uważnego i spełnionego życia. Marzy, podróżuje i pisze.